

Аналітична записка
з питань порівняльного законодавства
щодо діяльності державних та місцевих фондів, які фінансують заходи із
збереження природи*

Анотація. В аналітичній записці досліджено засади законодавчого регулювання створення та функціонування державних та місцевих фондів у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні та окремих державах-членах Європейського Союзу.

Вступ. Реалізація Глобальних цілей, впроваджених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області Сталого Розвитку на період до 2030 року» (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) від 25 вересня 2015 року, а також Європейського Зеленого курсу, чії завдання підтримуються Україною, вимагає консолідації додаткових ресурсів, у тому числі фінансових, на охорону навколишнього природного середовища. В Україні створено певні законодавчі засади для їх акумуляції, однак видається, що нині, особливо в умовах воєнного стану та у зв'язку із руйнівними наслідками збройної російської агресії для довкілля, їх недостатньо.

Наприклад, ще у 2018–2020 роках Рахунковою палатою України зазначалося, що «екологічний податок за викиди наразі не виконує стимулюючої та фіскальної функцій»; «витрати на охорону атмосферного повітря більше ніж удвічі перевищують надходження екологічного податку за викиди до зведеного бюджету за 2018–2020 роки»¹; «система справляння екологічного податку не стала інструментом державного впливу в охороні навколишнього природного середовища України та не стимулює суб'єктів господарювання до зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та скидів у водні об'єкти, а також дотримання їх нормативів і лімітів»². Крім того, у період дії воєнного стану (2022–2023 рр.) екологічний податок зменшено, а багато підприємств повністю звільнено від його сплати.

Відповідно до статті 47 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» для фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища утворюються Державний, Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища (далі – фонди ОНПС), які формуються, переважно, за рахунок екологічного податку. При цьому

¹ Про розгляд Звіту про результати аналізу стану повноти нарахування та своєчасності надходження екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення: Рішення Рахункової палати від 26.07.2022 р. № 15-3. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2022/15-3_2022/R_RP_15-3_2022.pdf

² Про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами державної влади в частині контролю за повнотою і своєчасністю надходження екологічного податку з викидів у атмосферне повітря та скидів у водні об'єкти: Рішення Рахункової палати від 11.04.2018 р. № 10-3. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/10-3_2018/R_RP_10-3_2018.pdf

на законодавчому рівні не визначено низку основних засад функціонування й управління таких фондів, що може негативно впливати на ефективність їх діяльності.

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (далі – Стратегія) одним з основних інструментів реалізації державної екологічної політики визначаються економічні та фінансові механізми, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), що мають забезпечити стабільне фінансування природоохоронної діяльності та стимулювання розвитку екологічного підприємництва, у тому числі виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення, сприяти створенню податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів і приватного капіталу в природоохоронну діяльність, а також створенню суб'єктами господарювання систем екологічного управління, впровадженню більш чистого виробництва, технологій ресурсо- та енергозбереження, розширеному відтворенню лісів.

Завданнями Цілі 5 «Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління» Стратегія називає, зокрема, розмежування функцій з охорони навколишнього природного середовища та господарської діяльності з використання природних ресурсів; забезпечення чіткого розподілу повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища на державному, регіональному та місцевому рівнях; забезпечення цільового бюджетного фінансування природоохоронних заходів та недержавного інвестування природоохоронних проєктів.

На виконання зазначених цілей із метою удосконалення законодавчого регулювання системи фінансування заходів із охорони довкілля, забезпечення прозорості прийняття рішень у цій сфері пропонується дослідити досвід України та держав-членів ЄС щодо створення та функціонування державних і місцевих фондів ОНПС та цільових фондів, які фінансують заходи із збереження природи. Для дослідження обрано моделі з різним обсягом законодавчого регулювання відповідних суспільних відносин.

Основна частина. В *Україні*, як зазначалося, функціонують Державний, Автономної Республіки Крим та місцеві фонди ОНПС.

Відповідно до статті 47 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» Автономної Республіки Крим та місцеві фонди ОНПС утворюються у складі бюджету Автономної Республіки Крим та відповідного місцевого бюджету за місцем заподіяння екологічної шкоди за рахунок:

- частини екологічного податку згідно із законом;
- частини грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності, згідно з чинним законодавством;

– цільових та інших добровільних внесків підприємств, установ, організацій та громадян.

Розподіл коштів екологічного податку, що надходять до Автономної Республіки Крим та місцевих фондів ОНПС, здійснюється Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідними обласними, міськими (міст загальнодержавного значення) радами за поданням обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а на території Автономної Республіки Крим – органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища.

Державний фонд ОНПС утворюється за рахунок:

- частини екологічного податку згідно із законом;
- добровільних внесків підприємств, установ, організацій, громадян та інших надходжень;
- частини грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності, згідно з чинним законодавством.

Розподіл коштів, що надходять до Державного фонду ОНПС, здійснюється Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Кошти місцевих, Автономної Республіки Крим і Державного фондів ОНПС можуть використовуватися тільки для фінансового забезпечення здійснення природоохоронних заходів, включаючи захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь, ресурсозберігаючих заходів, у тому числі наукових досліджень із цих питань, ведення державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, лісорозведення на землях державної та комунальної форм власності, здійснення лісовпорядкування, викупу земельних ділянок приватної форми власності з метою ведення лісового господарства або створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також заходів для зниження забруднення навколишнього природного середовища та дотримання екологічних нормативів і нормативів екологічної безпеки, для зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення.

Положення про Автономної Республіки Крим та місцеві фонди ОНПС затверджуються відповідно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевими радами, а Державного фонду ОНПС – Кабінетом Міністрів України.

Положення про Державний фонд ОНПС затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 р. № 634³. Відповідно до Положення кошти Фонду спрямовуються за бюджетними програмами згідно з планами

³ Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища : Постанова КМУ від 07.05.1998 р. № 634. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-98-%D0%BF#Text>

природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів і кошторисів, що затверджуються головними розпорядниками бюджетних коштів в установленому законодавством порядку. Плани природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що розробляються Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля), затверджуються Міністром захисту довкілля та природних ресурсів і погоджуються з Міністерством фінансів України (далі – Мінфіном). Плани природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, що розробляються іншими головними розпорядниками коштів Фонду, затверджуються ними за погодженням з Міндовкіллям, крім заходів із забезпечення екологічно безпечного зберігання й утилізації твердого ракетного палива. Головними розпорядниками є Міндовкілля та інші центральні органи виконавчої влади, які визначаються у державному бюджеті на відповідний рік.

Складання та подання фінансової звітності про використання коштів Фонду, а також контроль за їх цільовим використанням здійснюються в установленому законодавством порядку. Головні розпорядники подають щороку до 15 квітня Кабінетові Міністрів України інформацію про виконання природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів.

Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147⁴, неодноразово піддавався критиці з боку екологічних організацій. За час існування до цієї постанови внесено 20 змін, останні – у липні 2022 року.

Екологічний податок справляється відповідно до розділу VIII Податкового кодексу України. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень»⁵ ставки податку з 1 січня 2022 року нарешті було збільшено, однак запроваджено перехідний період: із 01.01.2022 до 31.12.2022 року сплачувалося 30 % від встановлених ставок, із 01.01.2023 до 31.12.2023 року має сплачуватися 60 %, із 01.01.2024 до 31.12.2024 року – 90 %, і тільки з 01.01.2025 року ставки податку будуть становити 100 %, тобто будуть реально вищими. До того ж, у зв'язку із введенням правового режиму воєнного стану, запроваджено низку звільнень платників податків від сплати екологічного податку⁶.

Екологічний податок розподіляється згідно з приписами Бюджетного кодексу України в таких пропорціях: 45 % (крім екологічного податку, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами

⁴ Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів : Постанова КМУ від 17.09.1996 р. № 1147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF#Text>

⁵ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень : Закон України від 30.11.2021 р. № 1914-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text>

⁶ Наприклад, Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно : Закон України від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>

забруднення, який зараховується до загального фонду державного бюджету у повному обсязі; екологічного податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк) – до загального фонду Державного бюджету, 55 % – до спеціального фонду місцевих бюджетів, у тому числі: до бюджетів місцевого самоврядування (крім бюджетів міст Києва та Севастополя) – 25 %, обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим – 30 %, бюджетів міст Києва та Севастополя – 55 % (статті 29, 69¹).

Екологічний податок, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк, перераховується до Державного фонду поводження з радіоактивними відходами. Відповідно до статті 24³ Бюджетного кодексу України Державний фонд поводження з радіоактивними відходами створюється у складі спеціального фонду Державного бюджету України. Джерелами його формування, крім названого екологічного податку, є й інші надходження, передбачені законом. Кошти Державного фонду поводження з радіоактивними відходами спрямовуються на фінансове забезпечення бюджетних програм, у межах яких виконуються роботи з проектування, будівництва, введення в експлуатацію, експлуатації, зняття з експлуатації або закриття об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які передані ліцензіатами у власність держави, включаючи сховища для довготривалого зберігання/захоронення радіоактивних відходів, які утворилися після переробки відпрацьованого ядерного палива українських атомних електростанцій, та здійснюються інші заходи, пов'язані з поводженням із радіоактивними відходами, які передані ліцензіатами у власність держави. Діяльність названого фонду також точково врегульовано Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку». Порядок використання коштів Державного фонду поводження з радіоактивними відходами затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 330⁷.

Загалом слід звернути увагу, що відповідно до частини третьої статті 13 Бюджетного кодексу України складовими частинами спеціального фонду бюджету є, зокрема, доходи бюджету, які мають цільове спрямування, а також видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету. Не зовсім зрозумілим виглядає спрямування коштів (загального) екологічного податку до загального фонду Державного бюджету, враховуючи його призначення на реалізацію природоохоронних заходів відповідно до Закону.

⁷ Порядок використання коштів Державного фонду поводження з радіоактивними відходами : Затверджено постановою КМУ від 25.04.2018 р. № 330. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2018-%D0%BF#n9>

Згідно зі статтею 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» утворювати громадські фонди охорони природи, за погодженням із місцевими радами виконувати роботи по охороні та відтворенню природних ресурсів, збереженню та поліпшенню стану навколишнього природного середовища можуть громадські природоохоронні організації. Діяльність громадських організацій (та їх фондів) у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до законодавства України (зокрема, законів України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації») на основі їх статутів.

У *Польщі* функціонують Національний фонд охорони навколишнього середовища та водного господарства і відповідні фонди воєводств. Глава 4 розділу VII Закону Польщі «Про охорону навколишнього середовища»⁸ детально визначає порядок фінансування охорони навколишнього природного середовища та водного господарства через такі фонди.

Згідно зі статтею 400а названого Закону фінансування ОНПС та водного господарства включає: проекти, пов'язані з охороною вод, повітря, земної поверхні, сприяння виконанню модернізаційних та інвестиційних завдань, що слугують ОНПС; проекти, пов'язані з поводженням із відходами; видатки на роботи у сфері реструктуризації сіркодобувної промисловості; підтримку енергозберігаючих технологій; дослідження та поширення їх результатів, технічного прогресу в галузі ОНПС і водного господарства; забезпечення виконання завдань державного моніторингу довкілля, інших систем контролю, систем вимірювання споживання води та тепла, систем збору та обробки даних, що стосуються доступу до інформації про довкілля, діяльності із запобігання та ліквідації аварій і пошкоджень; протидію стихійному лиху та ліквідацію його наслідків; підтримку використання відновлюваних джерел енергії та екологічно чистих енергоносіїв, екологічних видів транспорту, органічного землеробства; проекти, пов'язані з охороною та відновленням охоронюваних видів рослин або тварин, збільшенням лісистості країни, екологічною освітою, розробленням та впровадженням нових технологій у галузі ОНПС та економії ресурсів, функціонуванням притулків для тварин тощо.

Фонди ОНПС мають наглядові ради та правління. Склад та структуру Наглядової ради Національного фонду визначає міністр з питань клімату своїм розпорядженням (до неї входять, зокрема, два представники від органів місцевого самоврядування, представники міністра фінансів, міністра енергетики та міністра регіонального розвитку, а також представник національних екологічних організацій). Саме Наглядова рада проводить відкритий конкурсний відбір на посаду Голови правління фонду ОНПС і представляє міністру з питань клімату трьох відібраних кандидатів.

⁸ USTAWA z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010620627/T/D20010627L.pdf>

Законом чітко визначено повноваження Наглядової ради та правління, а також ті питання, що погоджуються (або вирішуються) міністром з питань клімату.

Міністр з питань клімату за погодженням з міністром з питань державних фінансів затверджує статут Національного фонду, який визначає внутрішню організацію Національного фонду, порядок роботи його органів та порядок надання довіреностей, керуючись необхідністю забезпечення ефективної діяльності фонду та цільового використання зібраних ним державних коштів, із метою реалізації принципів сталого розвитку. Також міністр з питань клімату визначає своїм розпорядженням детальну процедуру діяльності органів фондів воєводств, керуючись необхідністю забезпечення їх рівномірної й ефективної роботи та належного виконання покладених на них завдань.

Статтею 401 Закону визначається, що основою для джерел фінансування фондів ОНПС є плата за використання ресурсів навколишнього природного середовища та адміністративні штрафи, що стягуються на підставі законів (плата за користування природними ресурсами, збори, пов'язані з відходами, у тому числі відходами упаковки, надходження від утилізації транспортних засобів та небезпечних продуктів, електричного та електронного обладнання, кошти, перераховані оператором системи передачі електричної енергії у розмірі 0,1 % прибутку на капітал, використаний у підприємницькій діяльності у сфері передачі електроенергії, надходження від плати за заміни, пов'язані з енергоефективністю, відновлюваними джерелами енергії, біопаливом та належною якістю палива, надходження від зборів у системі дозволів на викиди парникових газів та кошти, отримані від продажу квот на викиди відповідно до Кіотського протоколу тощо). Доходами Національного фонду є також надходження від плати за скидання стічних вод у води або на земельну ділянку.

Доходами Національного фонду та фондів воєводств також можуть бути добровільні внески, пожертвування, виплати в натуральній формі та надходження від фондів і проектів, організованих для охорони навколишнього середовища та водного господарства. Також їх доходами є відповідні кошти з бюджету Європейського Союзу та з інших джерел.

Національний фонд і фонди воєводств можуть отримувати дотації з державного бюджету в обсязі, визначеному окремими актами, а також брати кредити та позики. Їхніми доходами можуть бути доходи від випуску власних облігацій, проценти по кредитах і позиках, штрафи та пені за наданими кредитами, повернені за кредитами кошти й інші доходи, пов'язані із функціонуванням цих фондів.

Відповідно до статті 400q Закону фонди ОНПС фінансують та покривають витрати на виконання завдань за рахунок наявних коштів та отриманих доходів відповідно до кошторису. Основою фінансового управління Національним фондом й обласними фондами є річний фінансовий план. Проект річного фінансового плану Національного фонду розробляє його правління за погодженням із міністром з питань клімату і передає міністру з питань державних фінансів до 15 червня року,

що передує плановому року. Проект річного фінансового плану фонду підлягає погодженню з міністром з питань державних фінансів протягом 30 днів із дня його подання.

До річного фінансового плану Національного фонду можуть вноситися зміни до доходів та витрат після отримання згоди міністра з питань клімату та висновку бюджетного комітету Сейму. Про внесені зміни негайно повідомляється міністр з питань державних фінансів. Уряд визначає детальний порядок ведення фінансів Національного фонду та фондів воєводств, керуючись необхідністю забезпечення рівномірного розподілу державних коштів та реалізації принципу сталого розвитку.

Законом окреслено приблизне коло проектів, які можуть бути підтримані фондами ОНПС, у тому числі за кордоном, якщо це сприятиме охороні довкілля Польщі. Визначено також джерела коштів, що спрямовуються на міжнародне співробітництво та виконання міжнародних зобов'язань держави, зокрема за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату.

Фінансування природоохоронних заходів фонди ОНПС здійснюють шляхом:

- надання процентних позик, у тому числі позик фінансової ліквідності;
- надання субсидій, у тому числі: субсидій на відсотки за банківськими кредитами, на часткове погашення основної суми банківських кредитів, субсидій на процентну ставку або ціну викупу облігацій, погашення надбавки за розстрочку або інших комісій за договорами лізингу;
- премій за діяльність з охорони навколишнього природного середовища та водного господарства, не пов'язану з виконанням обов'язків працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Також фонди можуть надавати гарантії: погашення кредитів або позик; погашення процентів за кредитами чи позиками; повернення наданих коштів – за умови, що ці кредити, позики чи кошти використовуються для цілей захисту довкілля чи водного господарства та встановлення екологічної безпеки.

Допустимий загальний розмір наданих гарантій не може перевищувати 60 % вартості власних коштів Національного або фонду воєводства відповідно, а за зобов'язаннями одного суб'єкта або групи суб'єктів – 20 % власних коштів Національного фонду або фонду воєводства.

Із метою забезпечення виконання своїх функцій Національний фонд і фонди воєводств мають широкі повноваження: розпоряджатися валютними рахунками; купувати частки чи акції компаній, облігації, паї чи сертифікати участі в інвестиційних фондах та право участі в альтернативних інвестиційних компаніях, випущених іншими особами, ніж Державне казначейство або місцеві органи влади (за згодою міністрів з питань клімату та з питань державних фінансів), якщо це пов'язано з розвитком промисловості та послуг у сфері охорони навколишнього середовища; надавати банкам фінансові ресурси, призначені для надання гарантій чи поручительств, банківських кредитів, позик чи субсидій на програми та визначені заходи в галузі охорони навколишнього середовища. Національний фонд може купувати акції або частки в товариствах, якщо предметом діяльності цих

компаній є охорона навколишнього середовища та водне господарство, а також в обмін на безнадійну дебіторську заборгованість, що впливає з договорів, укладених із фондом ОНПС.

Правління Національного фонду раз на рік подає міністру з питань клімату не пізніше 30 червня відомості про належні акції, паї та облігації, фонди воєводств надають таку інформацію ще й управам воєводств. До 30 квітня кожного календарного року у ці самі інстанції подаються звіт про діяльність Національного фонду та фондів воєводств. Звіти про діяльність також підлягають офіційному оприлюдненню (у тому числі у друкованих ЗМІ). Нагляд за діяльністю Національного фонду та фондів воєводств здійснюють міністр з питань клімату, а що стосується фондів воєводств – також воєводи. Рішення наглядових рад фондів ОНПС відповідним особам подаються протягом 7 днів з дня їх прийняття.

Діяльність Державного екологічного фонду *Чехії* унормовано Законом від 10 вересня 1991 року «Про Державний екологічний фонд Чеської Республіки»⁹. Зокрема, ним визначено, що розпорядником Фонду є Міністерство довкілля; Фонд очолює директор, до якого застосовуються положення Закону про державну службу про відбір, призначення та звільнення керівника адміністративної установи.

Сфера діяльності Фонду визначається статутом. Міністр довкілля приймає рішення про надання коштів із Фонду. Утворюється Рада фонду, яка призначається міністром як дорадчий орган. Діяльність Ради Фонду регулюється регламентом, затвердженим міністром.

Правління Фонду оцінює, зокрема, важливі питання створення та використання коштів Фонду, річного кошторису доходів та витрат Фонду, запропоновані заходи та їхнє забезпечення коштами Фонду. Правління додатково оцінює пропозиції щодо надання коштів із Фонду та рекомендує міністру розмір допомоги для окремих випадків. Також Правління затверджує фінансові звіти Фонду.

Міністерство оприлюднює рішення міністра щодо використання коштів Фонду. У питаннях податкового адміністрування, зборів та інших грошових платежів, що віднесено до компетенції Фонду, він підпорядковується міністерству.

Дохід Фонду в основному складається з плати за скидання стічних вод у поверхневі води, збору за викиди шкідливих речовин у повітря, збору відповідно до Закону про відходи, частини зборів за вилучення земель із земельного фонду сільськогосподарського призначення, плати за фактичний забір підземних вод у розмірі 50 % від їх загального обсягу, платежів до державного бюджету за видобуті корисні копалини, штрафів, накладених адміністратором Фонду та Чеською екологічною інспекцією за порушення правил та заходів щодо захисту навколишнього середовища, грошових доходів від штрафів заявників за несанкціоноване використання чи утримання коштів Фонду, субсидій із державного

⁹ Zákon České národní rady o Státním fondu životního prostředí České republiky. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-388>

бюджету, часток у податкових надходженнях, кредитів від юридичних осіб, внесків чеських та іноземних юридичних і фізичних осіб, інших доходів, які визначаються загальнообов'язковими правовими нормами.

На кожен бюджетний рік Фонд складає проект свого бюджету принаймні в частині загальних доходів та загальних видатків і представляє його уряду до 31 серпня. Уряд представляє проект бюджету Фонду після внесених до нього змін разом із проектом державного бюджету того ж року на затвердження Палати депутатів. У межах бюджету також визначається сума, яка буде використовуватися для фінансування програм або проектів, що співфінансуються з бюджету Європейського Союзу.

Кошти Фонду можуть бути використані для підтримки інвестиційних та неінвестиційних дій юридичних і фізичних осіб, пов'язаних з охороною та покращенням навколишнього середовища, підтримки програм досліджень, розробки, виробництва та впровадження відповідних технологій і заходів науково-технічного розвитку в галузі навколишнього середовища, підтримки діяльності, пов'язаної з екологічними функціями водотоків та водойм, підтримки моніторингу компонентів довкілля та екологічних процесів, оплати розстрочки та відсотків за кредитами, наданими Фонду, підтримки освітніх заходів і поширення інформації про довкілля, оплати витрат, пов'язаних із діяльністю Фонду, затверджених у межах бюджету Фонду.

Під підтримкою розуміються субсидії, кредити, позики, гарантія зобов'язань та інша допомога юридичним і фізичним особам. Кошти Фонду надаються заявникам на умовах, встановлених законом. Основним принципом є об'єктивна оцінка застосування з погляду екологічних та економічних вигод і суспільних інтересів. Заявники (юридичні та фізичні особи) подають заявки до Фонду разом з експертним висновком, який Фонд доповнює власним висновком. Заявка розглядається Правлінням Фонду. Надані кошти з Фонду підлягають поверненню до Фонду, якщо вони не були використані відповідно до цільового призначення, або якщо ціль надання коштів перестала існувати.

Фонд публікує інформацію про надані фінансові кошти або гарантії у формі відкритих даних. Інформація має бути опублікована протягом 7 днів після ухвалення рішення про надання коштів або набрання чинності відповідним договором. Інформація має залишатися опублікованою не менше 10 років.

Закон про державну службу застосовується до працівників Фонду, які займають адміністративні посади. Фонд вважається органом обслуговування. Вищим органом, що обслуговується Фондом, є Міністерство довкілля.

Із дня набрання чинності Законом від 10 вересня 1991 року до складу Фонду увійшли Державний фонд водного господарства та Фонд охорони атмосферного повітря.

Подібно до Чехії, з метою забезпечення більшої ефективності екологічної політики, у *Португалії* було передбачено створення єдиного Екологічного фонду,

концентруючи ресурси існуючих фондів, щоб отримати інструмент із більшою фінансовою спроможністю та більшою адаптивністю до поставлених викликів.

Декрет-закон № 42-A/2016 від 12 серпня 2016 року¹⁰, який набув чинності 1 січня 2017 року, спрямований на створення Екологічного фонду, встановлення правил розподілу, управління, моніторингу та використання відповідних надходжень, а також підтримки, що надається. Із створенням Екологічного фонду були ліквідовані Португальський вуглецевий фонд, Фонд екологічного втручання, Фонд охорони водних ресурсів і Фонд охорони природи та біорізноманіття. У 2021 році, відповідно до Декрету-закону № 114/2021 від 15 грудня, до складу Фонду увійшли Постійний лісовий фонд, Фонд підтримки інновацій, Фонд енергоефективності та Фонд системної сталості енергетичного сектору.

Фонд має характер виокремлених активів, не будучи юридичною особою, і користується адміністративною, фінансовою та правонаступницькою автономією й правосуб'єктністю. Йому надано всі права та обов'язки включених до нього фондів.

Метою Фонду є підтримка екологічної політики для досягнення цілей сталого розвитку, сприяння виконанню національних та міжнародних цілей і зобов'язань, зокрема тих, що стосуються зміни клімату, водних ресурсів, відходів, збереження природи та біорізноманіття, фінансування організацій, діяльності або проектів, що досягають таких цілей:

- пом'якшення наслідків зміни клімату за допомогою дій, що сприяють скороченню викидів парникових газів у галузі відновлюваних джерел енергії та енергоефективності у житлових і виробничих секторах, у малих та середніх підприємств та в галузі транспорту;
- адаптація до зміни клімату з приділенням особливої уваги діям у прибережній зоні та інших районах водних ресурсів;
- співпраця у сфері зміни клімату для дотримання міжнародних зобов'язань;
- секвестрація вуглецю;
- зменшення вуглецевого ринку для досягнення міжнародних цілей;
- заохочення участі суб'єктів у ринку;
- раціональне використання води та охорона вуглеводневих ресурсів;
- стійкість водогосподарських послуг;
- запобігання й усунення екологічних збитків;
- виконання національних та місцевих цілей і завдань з управління міськими відходами;
- перехід до економіки замкненого циклу;
- захист і збереження природи та біорізноманіття;
- навчання у питаннях навколишнього середовища;
- підтримка досліджень та розробок.

¹⁰ Decreto-lei 42-A/2016, de 12 de Agosto. URL: <https://dre.tretas.org/dre/2695632/decreto-lei-42-A-2016-de-12-de-agosto>

Фонд може створювати механізми взаємодії з іншими державними та приватними організаціями, з іншими національними, європейськими чи міжнародними державними чи приватними фондами, пов'язаними з розробкою екологічної політики для досягнення цілей сталого розвитку.

Дохід Фонду включає: суми національних доходів від аукціонів, пов'язаних з Європейською торгівлею викидами (ETS); суми доходів від аукціонів для авіаційної галузі; суми, що виникають внаслідок гармонізації податків між паливним газойлем та дорожнім газойлем, на умовах, передбачених законом про державний бюджет; частину збору плати за водні ресурси, за які він відповідає; частину збору плати за поводження з відходами; суму зборів, пов'язаних із платою за лампочки з низькою енергоефективністю; компенсації за недотримання зобов'язань щодо використання біопалива; плату за фінансові гарантії, створені для прийняття на себе екологічної відповідальності, притаманної професійній діяльності; внески, які відповідно до закону спрямовані на забезпечення стійкості міських служб водопостачання; частину доходів від штрафів; суми компенсацій у зв'язку з фінансуванням заходів або дій щодо запобігання або усунення збитків чи небезпек екологічної шкоди; доходи від будь-яких інших зборів, внесків або податків, призначених йому відповідно до закону; дохід від інвестування коштів Фонду; відшкодування наданих субсидій, підтримки або компенсацій; доходи від відчуження майна, обтяження або тимчасової поступки; будь-які інші активи або доходи, що йому належать, а саме патронатні внески, пожертвування, спадщина або дарунки; будь-які внески з боку держави у вигляді асигнувань, наданих йому через державний бюджет.

Стратегічне управління Фондом здійснює член уряду, відповідальний за довілля.

Річний план надання підтримки та використання доходів затверджується наказом члена уряду, відповідального за сферу довілля, і включає також порядок подання заявок на отримання підтримки від Фонду. Такий порядок, зокрема, має містити правила подання та критерії відбору проектів, а також типи підтримки та належних бенефіціарів для кожного типу, умови фінансування, включаючи ставки внесків, спосіб надання затвердженого фінансування та відповідні правила оплати, умови відшкодування поворотних коштів, загальну річну суму, доступну за кожним із типів підтримки.

Проект порядку подання заявок попередньо узгоджується із спеціалізованими органами й установами в різних сферах (у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії – з Генеральним директором енергетики та геології, у галузі транспорту – з Інститутом мобільності та транспорту, у галузі водних ресурсів, стічних вод та відходів – з Агентством з охорони навколишнього середовища тощо). Проект річного плану надання підтримки та використання доходів узгоджується з територіальними міжмуніципальними утвореннями або Національною асоціацією португальських муніципалітетів, залежно від обсягу підтримки, що виділяється.

Фінансова підтримка, що надається Фондом, залежить від аналізу економічної ефективності заявника.

Органом управління Фонду є Генеральний секретаріат Міністерства навколишнього середовища та клімату, який забезпечує технічну, адміністративну та матеріально-технічну підтримку, необхідну для функціонування Фонду. Фінансове управління (бухгалтерський облік, складання бюджету) також забезпечує Генеральний секретаріат відповідно до принципів та інструментів управління, застосованих до автономних фондів і служб.

Фонд очолює директор, йому допомагає заступник, який, по суті, є генеральним секретарем і заступником генерального секретаря Міністерства навколишнього середовища та клімату. Фонд має консультативно-моніторинговий комітет, метою якого є надання допомоги керівництву Фонду для прискорення прийняття рішень, стратегічного узгодження та технічного аналізу діяльності. Фонд має єдиного аудитора, який має бути зовнішнім аудитором або фірмою зовнішніх аудиторів, який несе відповідальність за контроль законності та правильності управління його фінансами й активами. Єдиний аудитор призначається на п'ятирічний строк повноважень, який може бути продовжений лише один раз, за наказом членів уряду, відповідальних за фінанси та навколишнє середовище.

Закон про *Латвійський* фонд охорони навколишнього середовища 2005 року визначає основні засади діяльності фонду ОНПС.

Латвійський фонд охорони навколишнього середовища (далі – Фонд) є сукупністю коштів державного бюджету для реалізації заходів та проектів з охорони навколишнього середовища. Власником коштів Фонду є установа прямого управління, яка перебуває у віданні Міністерства охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку (адміністрація Фонду). Діяльність фонду є відкритою.

Метою Фонду є сприяння сталому розвитку національної економіки шляхом інтеграції вимог охорони навколишнього середовища до всіх галузей національної економіки з метою забезпечення права громадян жити у якісному довкіллі відповідно до положень національної екологічної політики, а також достатні заходи для збереження біологічної різноманітності та захисту екосистем.

Майно Фонду складається з субсидії державного бюджету із загальних доходів у розмірі, встановленому законом про державний бюджет на поточний рік, а також подарунків, пожертвувань й іноземної фінансової допомоги.

Фонд надає фінансову підтримку проектам, які здійснюються фізичними та юридичними особами публічного права. Кошти Фонду використовуються для реалізації його цілей, а також для забезпечення діяльності Ради Фонду, адміністрації та Консультативної ради. Дотація державного бюджету, надана Фонду із загальних доходів, може бути використана виключно для фінансування заходів і проектів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища. Використання коштів Фонду визначає Рада Фонду у порядку, встановленому

регламентом. Дотація з державного бюджету, виділена Фонду із загальних доходів, не може бути меншою, ніж у попередньому бюджетному році.

Рада Фонду є органом, який приймає рішення щодо планування діяльності Фонду та використання коштів. Її головою є міністр охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку або уповноважена ним особа, яка є посадовою особою Міністерства охорони навколишнього середовища та регіонального розвитку.

Рада Фонду виконує такі завдання: цільове й ефективне управління та розподіл коштів на реалізацію природоохоронних заходів і проектів, на фінансування заходів та проектів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, екологічною освітою, екологічним моніторингом, збереженням та захистом біологічної різноманітності, охороною повітря та зміною клімату, дослідженням довкілля та природних ресурсів, оцінкою та відновленням, охороною води, захистом та відновленням ґрунтів, поводженням із відходами, поводженням із радіоактивними відходами, охороною та контролем здоров'я людини, посиленням діяльності природоохоронних установ, наданням допомоги іншим країнам у вирішенні проблем охорони довкілля, громадським нагородженням екологічних інспекторів, виконанням інших завдань, передбачених регламентом Ради Фонду, а також забезпечує контроль за використанням коштів державного бюджету, виділених Фонду.

Рада Фонду розподіляє його кошти відповідно до цільового призначення у строки та у розмірі, що визначається у порядку, встановленому регламентом Ради. Регламент та склад Ради Фонду затверджуються урядом. Члени Ради Фонду є незалежними у прийнятті рішень.

Адміністрація Фонду забезпечує виконання рішень Ради Фонду та керує використанням коштів. Адміністрація має такі завдання: оголошує конкурси проектів, що надходять на фінансування Фонду, та проводить оцінку проектів відповідно до рішень Ради Фонду; забезпечує ефективне використання коштів Фонду відповідно до рішень Ради; виконує функції Секретаріату Ради Фонду; забезпечує повне розкриття інформації про використання коштів Фонду, зокрема публікує інформацію про обсяг фінансування проектів та джерело цільового фінансування, забезпечує загальнодоступність інформації про проекти, що вносяться до Фонду та фінансуються ним, готує та публікує щорічні публічні звіти про діяльність Фонду; виконує доручення Ради Фонду та її голови у порядку, встановленому регламентом Ради.

Із метою сприяння захисту громадських інтересів при розподілі коштів Фонду та участі суспільства у процесі прийняття рішень голова Ради Фонду створює Консультативну раду й затверджує положення про неї. Рішення Консультативної ради мають рекомендаційний характер.

Заяви на проекти, подані до адміністрації Фонду, оцінюються державними природоохоронними органами та Консультативною радою. Можливе також залучення експертів для оцінки проекту. Адміністрація Фонду не має права брати

на себе зобов'язання за рахунок майна Фонду, якщо ці зобов'язання не пов'язані безпосередньо з метою та завданнями Фонду.

Майно Фонду не може бути передане в заставу або іншим чином обтяжене. Адміністрація Фонду не може бути учасником товариства, членом (акціонером) товариств капіталу, купувати цінні папери, брати на себе зобов'язання, що впливають із договорів поруки, укласти договори позики, а також дарувати, давати в борг або дарувати майно Фонду. Голова Ради Фонду відповідає за законність діяльності Ради Фонду.

В *Австрії* існує декілька цільових федеральних фондів ОНПС, діяльність яких детально унормована спеціальними законами. Законом про підтримку довкілля 1993 р.¹¹ визначено загальні засади створення ОНПС.

Завданнями цього федерального закону названо:

– охорону навколишнього середовища шляхом упорядкованого відведення стічних вод та забезпечення належного водопостачання, а також покращення екологічного стану водних об'єктів (водокористування);

– захист навколишнього середовища та здоров'я людини за рахунок ефективного використання енергії й ресурсів, зокрема збільшення частки відновлюваних джерел енергії або біогенної сировини та інших заходів щодо зниження забруднення у вигляді викидів парникових газів, забруднюючих викидів або відходів (підтримка навколишнього середовища);

– захист навколишнього середовища за допомогою закордонних заходів, які підтримують реалізацію національного законодавства, законодавства ЄС або міжнародних цілей захисту навколишнього середовища та клімату;

– захист навколишнього середовища шляхом охорони та відновлення забруднених ділянок і шляхом вжиття заходів щодо повторного використання ділянок у міських районах (відновлення забруднених ділянок та рециркуляція земель);

– захист навколишнього середовища за допомогою заходів відновлення та збереження біорізноманіття під час реалізації Австрійської стратегії збереження біорізноманіття на додаток до заходів на виконання Загальної сільськогосподарської політики Європейського Союзу та Закону про лісовий фонд (фонд біорізноманіття).

Відповідно до кожної з цих сфер визначено законодавчі засади накопичення та використання коштів національних фондів. Також встановлюються основні вимоги щодо подання заяв на отримання допомоги, порядок її розподілу, вимоги до проектів, що фінансуються тощо.

Згідно із федеральним законом із національних фондів надаються (покриваються) гранти у вигляді фінансових або інвестиційних грантів та інші субсидії на поточні витрати в рамках підтримки навколишнього середовища, на

¹¹ Umweltförderungsgesetz – UFG. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010755>

поточну реабілітацію забруднених територій, заходи з охорони та заходи у рамках фонду з біорізноманіття; зобов'язання щодо проектів енергетичних підрядів, а також набуття прав на одиниці скорочення викидів. Залежно від сфери, питання надання допомоги вирішуються або федеральним міністром з питань захисту клімату, навколишнього середовища, енергетики, мобільності, інновацій та технологій, або федеральним міністром сільського господарства, лісового господарства, регіонів та водного господарства. Із метою консультування міністрів утворено комісії: у справах водного господарства, з питань вітчизняної екологічної просвіти, з питань, пов'язаних із рекультивацією забруднених територій та рециркуляцією земель, з питань австрійської програми викидів у повітря та з питань фонду біорізноманіття.

Також для прийняття заяв на допомогу укладається контракт з органами обробки, якими є Forschungsförderungsgesellschaft mbh (Австрійське агентство сприяння дослідженням, FFG) та Kommunalkredit Public Consulting GmbH (Комунальний кредит Паблік Консалтинг, КРС).

Закон про лісовий фонд¹² регулює діяльність адміністративного фонду, створеного за рахунок 350 млн євро федеральних коштів на підтримку охорони лісів. Із цього фонду фінансуються: заходи щодо лісовідновлення та догляду після руйнівних подій; заходи щодо регулювання порід дерев для створення екологічно чистих лісів; відшкодування збитків, спричинених ушкодженнями короїдом; інвентурізація «мокрого» і «сухого» пошкодження дерев; механічна окорка як лісозахисний захід; заходи щодо запобігання лісовим пожежам; науково-дослідні заходи на тему «Деревний газ та біопаливо» й науково-дослідна установка із виробництва деревного газу та біопалива; дослідницькі заходи на тему «Кліматично придатні ліси»; заходи щодо збільшення використання деревини як сировини; заходи щодо збереження біорізноманіття у лісі.

Закон про кліматичний та енергетичний фонд¹³ унормовує діяльність фонду, кошти якого спрямовуються на сприяння реалізації цілей стійкого енергопостачання (підвищення енергоефективності та збільшення частки відновлюваних джерел енергії), скорочення викидів парникових газів та підтримку реалізації кліматичної стратегії, зокрема шляхом скорочення імпорту викопної енергії, посилення розробки та розповсюдження австрійських екологічних та енергетичних технологій, інтенсифікації кліматичних й енергетичних досліджень та забезпечення і розширення технологічного лідерства.

Кліматичний та енергетичний фонд є фондом публічного права зі своєю правосуб'єктністю; слугує виключно благодійним цілям і має право використовувати федеральний герб.

¹² Waldfondsgesetz. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20011241>

¹³ Klima- und Energiefondsgesetz. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20005371>

Фонд надає субсидії, розміщує замовлення та заходи щодо фінансування в рамках таких програмних напрямів, як дослідження та розробки в галузі стійких енергетичних технологій і клімату, просування проектів у галузі місцевого та регіонального громадського транспорту, екологічно безпечних вантажних перевезень і проектів управління мобільністю, просування проектів, спрямованих на підтримку впровадження кліматично значимих і стійких енергетичних технологій.

У рамках програмних напрямів фінансуються або замовляються заходи щодо підвищення енергоефективності у сферах виробництва, перетворення, транспортування та використання енергії, підвищення ефективності та розробки екологічно безпечних методів використання сировини, дослідження та розробки в галузі відновлюваних джерел енергії для виробництва електроенергії, тепла і палива, а також для зберігання енергії та дослідження клімату, економічної зрілості нових технологій сталого енергопостачання та ефективного використання енергії, підтримки переходу пасажирського та вантажного транспорту на енергоефективні види транспорту та навчання й підвищення кваліфікації, консультування та підвищення обізнаності для кращого досягнення цілей у рамках програмних напрямів. За видатні здобутки у досягненні цілей Фонду щорічно присуджується премія.

Кошти, необхідні для виконання завдань Фонду, акумулюються за допомогою грантів із федерального бюджету в межах коштів, передбачених федеральним законом про фінанси (Держбюджетом на відповідний рік), громадських та приватних пожертвувань, доходу від вкладених коштів та інших доходів.

Управління фондом здійснюють Виконавчий комітет (до якого за посадами входять федеральний міністр сільського господарства, лісового господарства, навколишнього середовища та водного господарства та федеральний міністр транспорту, інновацій та технологій або делеговані ними представники), управляючі директори та Експертно-консультативна рада (у разі її утворення). Виконавчий комітет затверджує регламент Фонду та призначає управляючого директора (або двох). Експертно-консультативна рада допомагає здійснювати стратегічне планування діяльності Фонду, підготовку керівних принципів, програм та річних планів. Такі принципи, стратегічні документи та річні плани потребують узгодження з низкою органів виконавчої влади, а керівні принципи також оприлюднюються в Інтернеті.

Фонд керує своїми коштами відповідно до принципів економії, ефективності та доцільності. Майно Фонду має використовуватися виключно для цілей фонду, що також включає адміністративні витрати (матеріальні та кадрові). Фонд може надавати субсидії, розміщувати замовлення та підтримувати існуючі інструменти фінансування.

У будь-якому випадку надання гранту передбачає, що захід відповідає вимогам керівних принципів, а його фінансування забезпечується з урахуванням

раніше наданого фінансування. Заяви на фінансування й пропозиції про укладення договорів можуть бути подані фізичними та юридичними особами письмово до офісу разом із необхідними документами.

Під час подання заяви або оформлення пропозиції заявник повинен взяти на себе зобов'язання інформувати керівництво або процесингову агенцію (орган обробки заяв), зазначену керівництвом, про використання будь-якого іншого фінансування за весь період обробки або за весь термін контракту чи фінансування, за яким претендент звернувся або має намір звернутися за тією самою послугою, або яке вже було надано або очікується, або якщо він отримав послуги того самого типу протягом останніх п'яти років до подання заяви на фінансування або пропозиції.

Заявник на фінансування або підрядник несе відповідальність за надання доказів і документів, необхідних для оцінки виконання вимог щодо фінансування або розміщення замовлення.

У *Німеччині* федеральний фонд довкілля створено згідно із Законом «Deutsche Bundesstiftung Umwelt» від 18 липня 1990 р.¹⁴, який містить лише п'ять статей. Відповідно до Закону Федеральний уряд засновує цивільно-правовий фонд із правоздатністю під назвою «Німецький федеральний фонд довкілля». Завданням фонду є просування проектів із захисту навколишнього середовища з особливою увагою до середнього бізнесу. Як правило, фонд призначений для роботи поза програмами земель. Фонд щорічно присуджує екологічну премію.

Для виконання свого завдання фонд має сприяти, зокрема:

- дослідженням, розробкам та інноваціям у галузі екологічно чистих та безпечних для здоров'я процесів і продуктів з особливою увагою до малих та середніх підприємств;
- обміну знаннями про довкілля між наукою, бізнесом та іншими державними чи приватними структурами, проектам із розповсюдження знань про довкілля;
- проектам внутрішньонімецького співробітництва в галузі застосування екологічних технологій, в основному компаніями середнього розміру, включаючи навчання та заходи щодо підвищення кваліфікації;
- збереженню та захисту національних культурних цінностей від шкідливих впливів довкілля.

Бюджет та економічне управління фонду підлягають перевірці Федеральною аудиторською службою.

Слід зазначити, що на утворення фонду ОНПС Федеральний уряд спрямував кошти від продажу державної компанії Salzgitter AG у розмірі 2519123500 німецьких марок (1288007300 євро). Структура фонду, його завдання в окремих функціональних галузях, порядок діяльності та управління активами визначаються статутом.

¹⁴ Gesetz zur Errichtung einer Stiftung "Deutsche Bundesstiftung Umwelt. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/dbustiftg/BJNR014480990.html>

Загалом практика спрямування на проекти із захисту довкілля (або у відповідні фонди ОНПС) державних інвестицій від продажу активів є досить поширеною у світі. Наприклад, державна компанія Саудівської Аравії Aramco створила Фонд сталого розвитку на суму 1,5 мільярда дол. США для інвестицій у технології, які можуть підтримувати стабільний й інклюзивний енергетичний перехід¹⁵.

У 1998 р. Міністерство навколишнього середовища *Іспанії* створило Фонд зі збереження біорізноманіття (Fundación Biodiversidad), який тоді мав назву «Фонд «Центр вивчення та збереження біорізноманіття»». Фонд є установою, підпорядкованою Міністерству навколишнього середовища. Основною метою його функціонування є здійснення діяльності загального інтересу, пов'язаного з повноваженнями міністерства в галузі збереження, вивчення та сталого розвитку, збереження біорізноманіття та природної спадщини, головним чином у екологічних, соціальних, економічних та культурних аспектах. Фонд є форумом для співпраці та діалогу з громадянським суспільством, стимулювання економічної діяльності та створення робочих місць, платформою для розробки дій, пов'язаних з екологічною політикою. Фонд діє відповідно до Статуту, згідно з яким його діяльність здійснюється за такими напрямками: біорізноманіття суші, морське та прибережне біорізноманіття, зміна клімату та якість навколишнього середовища, зелена економіка та зайнятість, а також міжнародні відносини.

Фонд є частиною інституційного державного сектору. Він керується положеннями Закону 40/2015 від 1 жовтня 2015 р. щодо правового режиму державного сектору¹⁶, яким передбачено норми щодо утворення та функціонування державних (громадських) фондів.

Також на Фонд поширюється Закон 50/2002 від 26 грудня 2002 р. про фонди¹⁷, відповідно до якого Фонд може, включаючи, але не обмежуючись цим, купувати, відчужувати, обтяжувати, володіти та розпоряджатися всіма видами активів і майнових прав, а також укладати всі види актів і контрактів, брати на себе зобов'язання, а також представляти себе в судах, державних органах та органах місцевого самоврядування, у міжнародних організаціях та установах.

Крім названих законів, до Фонду застосовуються положення про бюджет, бухгалтерський облік, економічно-фінансовий контроль та положення про державний сектор, а також Закон 19/2013 від 9 грудня 2013 р. про прозорість¹⁸.

Опікунська рада є керівним, представницьким та адміністративним органом Фонду (ст. 11 Статуту). До складу Опікунської ради входять щонайменше шість

¹⁵ Aramco announces \$1.5bn Sustainability Fund. URL: <https://www.aramco.com/en/news-media/news/2022/aramco-announces-sustainability-fund>

¹⁶ Ley 40/2015, de 1 de octubre, de Régimen Jurídico del Sector Público. URL: <https://www.iberley.es/legislacion/ley-40-2015-1-octubre-regimen-juridico-sector-publico-23461071>

¹⁷ Ley 50/2002, de 26 de diciembre, de Fundaciones. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2002-25180>

¹⁸ Ley 19/2013, de 9 de diciembre, de transparencia, acceso a la información pública y buen gobierno. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2013-12887>

постійних членів, а також члени, визначені самою Опікунською радою (ст. 12 Статуту). Постійні члени Опікунської ради складають її більшість. У відповідності до статті 134 Закону щодо правового режиму державного сектору до складу Опікунської ради входять віцепрем'єр-міністр з питань навколишнього середовища та представники профільного міністерства.

Консультативна рада складається з 15 експертів із різних галузей та секторів, пов'язаних із цілями та принципами діяльності Фонду.

Для виконання своїх цілей і завдань, а також у рамках своїх напрямів діяльності Фонд може розвивати всі види діяльності, пов'язані зі сферою компетенції Міністерства навколишнього середовища та членів Опікунської ради Фонду, зокрема тією мірою, якою це дозволяє бюджет, а також відповідно до Плану заходів, затвердженого в кожному конкретному випадку Опікунською радою.

Фонд може здійснювати, серед іншого, такі види діяльності:

- сприяти, фінансувати, здійснювати та співпрацювати у проведенні всіх видів досліджень, консультацій, заходів, проектів та створенні робочих місць;
- сприяти, фінансувати, здійснювати та співпрацювати у проведенні чи поширенні всіх видів публікацій і в усіх видах ЗМІ;
- створювати, купувати, організовувати, підтримувати, керувати та адмініструвати інститути або будь-які центри, включаючи університети, виставки, бібліотеки, колекції або музеї;
- зберігати будь-які види товаро-матеріальних цінностей;
- сприяти та організовувати конференції, симпозиуми, конференції, виставки, конгреси, дебати, семінари, курси спеціалізації на університетському рівні або інші зустрічі, обміни, візити, поїздки та подібні заходи;
- сприяти та організовувати екологічні освітні та просвітницькі кампанії, спрямовані на конкретні групи та/або суспільство в цілому;
- купувати, управляти, адмініструвати або керувати, самостійно чи спільно з іншими фізичними чи юридичними особами, фермами чи будівлями, природними просторами, охороняювані вони чи ні, будь-якими землями чи територіями та екосистемами чи їх компонентами;
- просувати та призначати стипендії, премії, почесні відзнаки або конкурси;
- сприяти та керувати екологічними волонтерськими діями;
- пропонувати заходи, спрямовані на досягнення цілей Фонду, державним органам, установам та організаціям незалежно від рівня;
- отримувати економічні ресурси, необхідні для досягнення цілей;
- співпрацювати з якомога більшою кількістю людей, організацій та громадських установ, де приватні, національні, наднаціональні або міжнародні цілі доповнюють одна одну або збігаються;
- виконувати будь-які дії, необхідні для досягнення вже сформульованих цілей і завдань.

Майно Фонду складається з початкового внеску його засновника (держави), а також інших внесків. До активів Фонду можуть залучатися: нерухомість і речові

права, рухоме майно всіх видів, зокрема цінні папери, права власності на майно, депозити тощо, бібліотеки, архіви, документальні фонди та інші активи будь-якого роду, дохід, продукція, пожертвування та результати, отримані при здійсненні діяльності, а також субсидії від держави, місцевих органів влади, громад тощо. Фонд є власником усіх активів і прав, які йому належать.

Майно використовується для цілей Фонду без обмежень, крім тих, що встановлені законом. Фонд виділяє не менше сімдесят відсотків доходів на розвиток (реалізацію його цілей), а інший дохід спрямовує на збільшення резерву (капіталу Фонду). Капітал Фонду може бути інвестований у найприйнятніший для Фонду спосіб отримання доходів, зокрема як орендна плата, періодичні дивіденди тощо.

У *Швеції* є низка фондів ОНПС, які діють за різними правилами. Загальною законодавчою базою для них є Закон про управління 2017 р.¹⁹, який визначає порядок взаємодії державних органів та організацій із суспільством загалом та з особами, що до них безпосередньо звертаються. Так, Фонд Елвіна для захисту птахів виділяє кошти на проекти, які сприяють збереженню природи Швеції, переважно птахів. Фонд був заснований у 1934 р. подружжям – А. М. Елвін і Г. А. Елвіном – із метою сприяння охороні природи Швеції. У 1996 р. управління Фонду було передане Агентству з охорони навколишнього середовища. На кінець 2022 р. активи Фонду становили приблизно 75 млн шведських крон.

Заявки на гранти можуть подавати як приватні особи, так і місцеві/регіональні чи національні асоціації й організації. Підготовча група складається з двох представників від Шведського агентства з охорони навколишнього середовища, від Товариства охорони природи та Орнітологічної асоціації Швеції. Вона подає рекомендацію щодо розподілу грантів, а рішення приймається Шведським агентством з охорони навколишнього середовища. Оскільки Фонд було передано державі шляхом поступової передачі акцій, управління цими акціями здійснюється Kammarkollegiet (аналогом Торгово-промислової палати, підпорядкованої Міністерству фінансів), яка забезпечує інвестування вільних коштів у комерційні проекти та виконання рішень агентства щодо надання грантів.

До 1 січня 2009 р. виробники акумуляторів сплачували екологічний збір за свинцеві, ртутні та кадмієві акумулятори до Акумуляторного фонду. Метою зборів було фінансування заходів щодо зменшення негативного впливу акумуляторів на людей та навколишнє середовище. У 2012 р. уряд вирішив, як будуть розподілятися залишки коштів у Фонді – більшу частину наявних коштів було виділено на інформаційні заходи, збір і переробку, а також дослідження. Акумуляторний фонд (який перейменовано у Фонд кадмієвих батарей) діє відповідно до постанови уряду²⁰.

¹⁹ Förvaltningslag (2017:900). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forvaltningslag-2017900_sfs-2017-900/

²⁰ Förordning (2008:834) om producentansvar för batterier. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2008834-om-producentansvar-for_sfs-2008-834/

Заяву на компенсацію з Фонду може подати виробник або муніципалітет, а також особа, яка працює у виробника або в муніципалітеті. Фонд кадмієвих акумуляторів складається з екологічних зборів, що стягуються за герметичні кадмієві акумулятори. Кошти Фонду використовуються для компенсації витрат на сортування, переробку або утилізацію герметичних нікель-кадмієвих акумуляторів та витрати на інформацію про управління ними.

Також відповідно до постанови²¹ діє ініціатива уряду про підтримку місцевих кліматичних інвестицій (Кліматичний фонд, Klimatklivet). Шведське агентство з охорони навколишнього середовища оцінює заявки в Klimatklivet та звіти за їх виконання за підтримки окружної адміністрації. Агентство ухвалює рішення та несе відповідальність за платежі, а також спрямовує роботу окружних адміністрацій. Вони, своєю чергою, інформують про підтримку на регіональному рівні та стимулюють регіональні ініціативи, стежать за тим, щоб заявки відповідали регіональним умовам, планам, програмам та стратегіям, а також протягом усього процесу підтримують заявника від подання заявки до остаточного звіту.

Законом *Франції* про фінанси на 2023 рік²² створено фонд прискорення екологічного переходу на територіях (Зелений фонд), який діє у трьох напрямках: посилення екологічних показників, адаптація територій до зміни клімату та покращення місць проживання, що передбачені циркуляром Міністра екологічного переходу і територіальної єдності²³. До фонду виділено 2 млрд євро у вигляді децентралізованих коштів префектам для фінансування проєктів, підготовлених місцевою владою та її державними чи приватними партнерами. Фонд не має централізованої організаційної структури, його діяльність координується Генеральним управлінням планування, житлового будівництва і природи (DGALN) Міністерства екологічного переходу і територіальної єдності, яке має свої територіальні органи. Таким чином, Зелений фонд є, по суті, системою субсидій та субвенцій, які виділяються муніципалітетам, громадам, їх партнерам різної форми власності, а також окремим особам на реалізацію екологічних проєктів.

Фінансування виділяється на: енергооновлення громадських будівель, підтримку сортування та утилізації біовідходів, оновлення громадського освітлення, запобігання повеням, ризикам, що виникають у горах, ризикам ураганів, лісових пожеж, збереження берегової лінії, ренатурацію міст, підтримку впровадження транспортних смуг низьковуглецевого транспорту, переробку відходів, супровід Національної стратегії біорізноманіття до 2030 року, підтримку розвитку спільного використання транспорту тощо. Доступ заявникам до коштів Фонду забезпечено через єдину електронну платформу Aides-Territoires. Крім

²¹ Förordning (2015:517) om stöd till lokala klimatinvesteringar. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2015517-om-stod-till-lokala_sfs-2015-517/

²² LOI n° 2022-1726 du 30 décembre 2022 de finances pour 2023. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000046845631>

²³ Circulaire du 14 décembre 2022 relative au déploiement du fonds d'accélération de la transition écologique dans les territoires (fonds vert). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/download/pdf/circ?id=45397>

фінансових коштів, громади можуть звернутися до Фонду за інженерною підтримкою екологічних рішень.

Проекти відбираються у рамках регіонального комітету програми після консультацій із департаментами префектур. Створюються регіональні комітети з управління та моніторингу Зеленого фонду (COPIL), до яких входять представники місцевих органів влади (регіональна рада, ради департаментів, мегаполісів, асоціації мерів), префекти, оператори та державні служби, а також Банк територій. Банк територій, Агентство екологічного переходу, Водне агентство, Національне агентство територіальної єдності та Центр досліджень й експертизи ризиків, навколишнього середовища, мобільності та міського планування використовують свої технічні чи фінансові інструменти для підтримки заявників. Запропоновані до фінансування проекти мають обов'язково узгоджуватися з проектами територіального розвитку, за чим особливо слідкують органи місцевої влади.

Висновки. Різні держави по-різному підходять до законодавчого регулювання діяльності фондів ОНПС – від детального регулювання на рівні закону до визначення засад здійснення діяльності статутом фонду. В останньому випадку фонди, як правило, керуються загальними нормами законодавчих актів щодо державного управління. Зокрема, це стосується порядку взаємодії із заявниками та прозорості їх діяльності, використання державних коштів, бухгалтерського обліку та звітності.

Переважає більшість фондів формує своє майно через спрямування до них внесків (екологічних податків) і штрафів, пов'язаних із шкодою, завданою навколишньому природному середовищу (Польща, Швеція, Австрія, Чехія) та/або плати за використання природних ресурсів (Польща, Чехія). В окремих державах на заходи фондів ОНПС виділяються кошти в межах державного бюджету на відповідний рік (Латвія, Австрія, Франція).

Бенефіціарами фондів ОНПС є органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, які займаються екологічною діяльністю. Загальним для всіх держав, які були досліджені, є спрямування коштів на реалізацію конкретних проектів, які відкрито відбираються і мають бути достатньо обґрунтовані. Відбір проектів для фінансування здійснюється відповідними радами або комісіями, які складаються з експертів або спеціалістів у певній окремій сфері, з якою пов'язаний той чи інший проект. Заявники, які отримують фінансування або підряд, мають забезпечити звітування щодо використання коштів, реалізацію проекту та повідомлення фондів ОНПС про зміни щодо проектів (наприклад, якщо він не може забезпечити заявлених цілей, ціль втратила актуальність, заявником отримано кошти на реалізацію проекту з іншого джерела тощо). У разі нецільового використання фінансування кошти повертаються.

Допомога в усіх державах надається у різній формі – може бути поворотною або безповоротною, у вигляді фінансування, гарантій виконання зобов'язань, підряду на виконання робіт тощо. У Франції надається технічна (інженерна) допомога для реалізації проектів, в Іспанії – допомога для збереження екологічного

надбання держави, у Німеччині – допомога для захисту культурних цінностей від шкідливого екологічного впливу. Рішення про надання допомоги, як правило, приймається міністром, відповідальним за питання ОНПС (іноді, залежно від спрямування діяльності фонду, іншими міністрами за спеціалізацією). Стратегічні фінансові рішення (плани фінансування на рік, значні позики або викуп підприємств) узгоджуються з міністрами, відповідальними за державні фінанси.

Структура управління більшої частини фондів подібна до господарських товариств. У деяких державах посадові особи фондів є одночасно посадовими особами профільних міністерств (Португалія), але частіше міністри очолюють наглядові ради фондів або їх аналоги. Що стосується прозорості роботи фондів, то, як правило, оприлюднюються звіти про їх діяльність, фінансування та виконання проектів.

Слід також зазначити, що, крім фінансування (допомоги) за проектним принципом, усі розглянуті моделі діяльності фондів ОНПС відрізняються від української моделі Державного фонду тим, що вони мають виокремлений зі складу загального державного бюджету, а отже, вимірюваний та прозорий, ресурс коштів.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений чи перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*